

басланады. Яғный сюжет әпийаидан курамалыға қарай избе-изликте раўажланады. Усы орында атап өтетуғын және бир өзгешелик белги соннан ибарат, яғный бул дәстанда басқа қахарманлық дәстанлардағы сиякы Жәханша батырдың туўылыўында анасының ғайры нәрселерге жерик болыўы (мысалы: жолбарыстың жүрегине) усаған мотивлер жок. Бул «Жәханша» дәстанындағы өмир кубылысларының өмир шынлығына сәйкестестирилгенлигин, *реаллықтың фольклорлық идеаллықтан басым екенлигин* көрсетеди. Сондай-ак, дәстанда Жәханшаның туўылыўында да, басқа қахарманлық дәстанлардағы сиякы аса кеткен кәраматлылық сезилмейди. Бирақ, батырдың дүньяға келгеннен кейинги оның ер жетиўиндеги мотивлер оның келешектеги уллы батырлық, ерлик ислерине кириспе хәм тийкар болып хызмет етеди:

*«...Бир жасында бирленди,
Еки жаста түрленди,
Үш жасына келгенде,
Дубирлеп кирди ортаға,
Төрт жасына келгенде,
Тәңири сәлем береді.
Бес жасына келгенде,
Дос-душпанды биледи.
Алты жасқа келгенде,
Қызыл шекпен кийеди.
Жети жасқа келгенде,
Бир түймеден биледи.
Сегиз жасқа келгенде,
Бойын сайлап Жәханша
Түрли қыял сүреді.*

*Тоғыз жасқа келгенде,
Атасы берди мектенке.
Он жасына келгенде,
Оқыўға ықлас қылады.
Қатарының ишинде,
Сабағынан озады.
Он бир жасқа келгенде,
Илимди ғана ойлады.
Он еки жасқа келгенде,
Астына бедеў ат минип,
Үлкен тойды тойлады» [2:15-16].*

Фольклорлық сүўретлеў усылы аркалы батыр образын усы тақылетте жаратыў сол дәўирдеги халық аўыз еки әдеби-ятының турақлы әдебий дәстүри екенлигин аңлатып, бас қахарманның фольклорлық идеал шеңберинде ер жетиўи, бизиң пикиримизше, оның келешектеги ерлик ислерин тәмийинлеп, болажақ батырдың келешектеги қахарманлық ислеринин дәреге саналады. Дәстан контекстінде ашықлық, романтикалық элементлерге айтарлықтай дыққат берилмеген.

«Жәханша» дәстанының соңында батырдың ер жүреклик палўанлығына өнер, билим, илим сырларын ийелеп, толысқан хакыйкый ел қорғаўшы, елин турақтастырған халық батыры сыпатында сәўлелениўи, бул дәстанның тек өзи дөрелген дәўиринде ғана емес, ал бүгинги күнде де өзиниң тәрбиялық әхмийетине ийелигин, шығарма қунының мәңгилик екенлигин тастыйқлайды. Себеби, халық дүрданалары болған дәстанлар халықты мәңги ийгиликли ислерге хәм идеяларға баслап отыратуғын халық даналығының бай мазмунлы формасы есапланады.

Әдебиятлар

1. Жапаков Н. // «Әмиўдәрә», 1974, №8.
2. Қарақалпақ фольклоры. XX том. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1990, 328-б.
3. Максетов Қ. Қарақалпақ жыраў-бақсылары. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1983.
4. Айымбетов Қ. Халық даналығы. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988, 492-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада қарақалпақ халқ достони «Жаханшо»нинг (Курбанбой жиров) ғояси, тарбиявий ахамияти ва эпоснинг чоп этилишидағы муаммолар хақида фикрлар юритилади. Мақолада достондағы қахрамонлар образларининг яратилиш хусусиятлари, сюжет куриш ва композицион жиҳатлари таҳлил этилади. Достондағы фарзандсизлик, қахрамоннинг туғилишидағы ўзига хос хусусиятлар, вояға етгандан сўнг илм ва ҳунар эгаллаш йўлидағы машаққатлари мотивлари киёсий талқин этилган. Достондағы ижобий ва салбий қахрамонлар билан ғайри табиий персонажлар киёсий усулда талқин қилинади. Достондағы талқинлар якунида эпосни яратишининг муаллиф ўзига хослиги жиҳатлари юзага чиқарилади.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются идеи, воспитательные особенности и проблемы каракалпакского народного дастана «Жаханша» в интерпретации Курбанбая жырау. В работе анализируются особенности создания образов героев в сюжете дастана, построения сюжета и композиционных аспектов. Проведён сопоставительный анализ мотивов бездетности, своеобразных особенностей в рождении героя, странствований на пути приобретения науки и ремесла после достижения совершеннолетия. Проанализированы положительные и отрицательные герои с неестественными персонажами в дастане. В заключении освещены индивидуально-авторские особенности создания эпоса.

SUMMARY

The article is devoted to the study of ideas, educational peculiarities and problems in the edition of the Karakalpak folk epos «Jakhansha» in the interpretation of Kurbanbay-jirau. The author of the work analyses the peculiarities of creation of heroes' images in the plot of the epos, structure of the plot and compositional aspects. By the comparative method there were analysed positive and negative heroes with unnatural personages in the epos. In conclusion the author shows the author's individual peculiarities in the creation of the epos.

DISCURSIVE FEATURES OF TEXTUAL ANALYSIS OF I.YUSUPOV'S POETRY TRANSLATION

D.Mamirbaeva - senior teacher PhD

Nukus state pedagogika institute named after Ajiniyaz

Sh.Aymanova - 2nd- year master student

Karakalpak state universitete named after Berdax

Таянч сўзлар: дискурс, матн, концепт, маданият, таржима, ижтимоий-маданий, оҳанг.

Ключевые слова: дискурс, текст, концепт, культура, перевод, социокультурный, ритм.

Key words: discourse, text, concept, culture, translation, sociocultural, rhythm.

Poetic culture is a kind of projection of national consciousness, which, in turn, creates the prerequisites for artistic identity of the individual and society. Discourse in a broad sense means the process of language activity, the way speaking, and already - the system of texts united in a communicative and functional aspects. In relation to the aesthetic function of the language, this category implies a general text-generating strategy, realized in the right to artistic expression, in an intention aimed at creating a special aesthetic experience.

The concept of discourse was introduced into linguistics by E.Benveniste, [2] which includes it in the Sossur's opposition of language (langue) and speech (parole), "where langue is a kind of system; abstract mental construct discourse - combinations by means of which the speaker uses the language code, and parole, the mechanism that allows these combinations". According to E.Benveniste, who one of the first to give discourse a terminologi-

cal meaning, is empirical object that a linguist encounters when he opens traces of the subject of a statement, formal elements indicating to assign a language to the speaking subject.

In the Anglo-American concept, discourse was interpreted as sequence of statements, a piece of text, greater than the sentence. In the initial versions, the Anglo-American concept of discursive analysis was used as a formal method for analyzing coherent speech or letters.

Under the influence of the theory of communicative and pragmatic language models and ideas of cognitive science has developed a functional-linguistic approach to the definition of discourse, and, consequently, to definition of discourse analysis.

Discourse began to be explored as updated text (opposed to text as a formal grammatical structures), as a complex unity of linguistic form, meaning, and verbal action that can be characterized by the concept communicative event or communicative act.

The language of poetry is different from the language of other literary genres. It is very special genre in literature specifically because of the poetic language inherent in it.

Poetic discourse is a material fixation process of poetic communication and is regarded as a purposeful social action. This approach to the artistic text was proposed by L.S. Vygotsky. According to him, "...art is action social, social technique of feeling, an instrument of society, through which it involves in the circle of social life the most intimate and the most personal aspects of our being" [1]. Initially, an individual feeling through a work of art becomes public or generalized.

As Crystal cites, discourse analysts should be able "to see language as a dynamic, social, interactive phenomenon—whether between speaker and listener, or writer and reader." He goes on to emphasize that discourse involves 'the participants', i.e. writer-translator beliefs and expectations, the knowledge they share about each other and about the world, and the situation in which they interact." Thus, the important principle of discourse analysis is that language is always studied in its social context. When we speak or write, we seldom do so by accident; rather, we have a social purpose in mind.

This article is devoted to the analysis of Ibrayim Yusupov's poetry translation. Ibrayim Yusupov's literary creation as one of the prominent representative of Karakalpak literature, can be called as an artistic event in the history of Karakalpak literature. Ibrayim Yusupov, as one of the prominent Karakalpak poet, enriched and raised on the developmental step the Karakalpak literature of 60-80th of XX century. He enlarged Karakalpak literature with modern content and form by working on translation of world. I.Yusupov's poetry and translation of A. Pushkin, Yu. Lermontov, H. Geyne, Bayron. Hayam, W.Shakespeare, G. Gulom, Zulfiya's works into karakalpak language is highly appreciated. He made a great contribution to the synthesizing the most important elements of national traditions with traditions of world literature.

I.Yusupov's works have been investigated from different points of view by Uzbek and Karakalpak scientists. So, one of the Karakalpak scholars, Ph.D J.K.Maksetova [5] in her scientific research analysed poetic skills of the supreme Karakalpak poet I.Yusupov's poems contrasting their translated versions into Russian and other languages.

Subsequently, in this article we are going to share our findings focusing on Ibrayim Yusupov's poems and their English translations by Roza Rzaeva, one of the experienced senior teachers of English language and literature department of Nukus state pedagogical institute, has not been studied from a linguistic perspective.

Roza Rzaeva is not only language teacher, she used to teach Stylistics which is closely related to literature. Translation is challengeable sphere, as a translator should be aware of both languages specific features in terms of interpreting them and expressing the writer's ideas and making sense to readers. Roza Kamalovna Rzaeva's efforts to translate her father-in-law, I. Yusupov's poems into English are worth being noted. It is a huge and valuable contribution to the development of Karakalpak literature and, Karakalpak culture as well. Roza Rzaeva is a pioneer in the linguo- and sociocultural directions of translating in Karakalpakstan.

It is noticeable that R.Rzaeva's experience in teaching English literature and being involved as a family member of the great Karakalpak poet, inspired her to find appropriate tools to express the poet's feelings, ideas in the English language.

Here we analyzed one of the poem "Бир адамды бир адам" that was translated into Russian by the famous Russian translator O.Shestinskiy and English version of the same poem by R.Rzaeva [6].

The poem describes general qualities of human being like Friendship, Respect, Kindness, and Tolerance. The structure of the poem is four-lined. It consists of 7 couplets and 28 lines. The rhyming scheme is:

- a b a b and a a a b in original form,
- a a a b in Russian version,
- a b a b in English version.

Кандай жаксы, бирадар, (a)

Адамзаттын жүреги! (b)

Бир адамды бир адам (a)

Жандай жаксы көреді. (b)

Ишип мийрим кәсасын, (a)

Тас жүректер босасын. (a)

Бәрхама сүйип жасасын(a)

Бир адамды бир адам. (b)

September, 1975

Сердцу не любить нельзя, - (a)

не на месяц, а на век. (b)

Может полюбить, друзья, (a)

человека человек. (b)

Камни в сердце растопить (a)

доброта, как майский снег, (b)

лишь бы стал всю жизнь любить(a)

человека человек. (b)

Перевод О. Шестинского.

The heart of a man(a)

Can love for ages. (b)

A man can love a man, (a)

Deeply by the heart, for ages. (b)

Kindness thaws stones(a)

In the hearts like snow. (b)

Let people have love of their own(c)

Let a man's love be as pure as snow. (b)

In the original version it is titled by the author "Бир адамды бир адам" and it is interpreted in Russian successfully enough: the author used contextual approach, i.e. it is entitled according to the content – "Сердцу не любить нельзя". As for the English version, R.Rzaeva used Russian title which was slightly modified as "It's worth loving for heart".

From discourse analysis point of view we characterized the three versions of the title as following:

• "Бир адамды бир адам" – cataphorical/uninformative title, when a reader, in order to understand the context should refer forward (cataphoric reference);

• "It's worth loving for the heart" – explanatory/informative title, where the author provides readers with a short information;

• "Сердцу не любить нельзя..." – implicative/semiinformative, the author hints and provides part of the information.

In both translations of the poem the four-line was kept as in original, of course, this can make it possible to keep simply the poem's originality, as well as it is connected with the sense of the poem.

Mostly, poets, whose works basically are about life of people write in common language which is very comprehensible for all the audience so that I.Yusupov's poem can be structured so.

The translated version of I.Yusupov's poems into English by Roza Rzaeva has an incredible value in Karakalpak Literature as well as culture development. It can be a useful source for scientific investigations.

Summing up, we would like to highlight that the language with which the translators, express the writer's ideas and the contexts in which it was done so displays the social identities and group affiliations. Thus, discourse analysis can lead to a better understanding of the values and social practices of a community.

References

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – Мн.: «Современное слово», 1998, -С.480.
2. Benveniste E. Problems in General Linguistics. Coral Gables, Florida: University of Miami, 1971.
3. Crystal D. Pronouncing Shakespeare: The Globe Experiment. Cambridge University Press, 2005.
4. Дубских А.И. Звёздное интервью: структурно-композиционный аспект. //Вестник Томского государственного педагогического университета. №7, -С. 33-35, 2016.
5. Максетова Ж.К. Поэтическое мастерство Ибрагима Юсупова. Автореферат диссертации на соиск. канд. дисс., -Ташкент: 1992.
6. Рзаева Р.К. Вопросы художественного перевода. (Лирика каракалпакского поэта И.Юсупова). –Нукус: 2015, -С.158.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақола қарақалпақ шоири И.Юсупов асарларининг инглиз тилига таржима қилинишининг дискурсив таҳлилига бағишланган. Унда муаллиф ғоясини сақлаб қолиш мақсадида шоир асарлари сарлавҳаларининг таржима қилиниши, маъноларига алоҳида диққат қилинган.

Статья посвящена проблеме дискурсивного анализа произведений каракалпакского поэта И.Юсупова при переводе на английский язык и некоторым приёмам смысловой передачи заголовков произведений с учётом сохранения идеи автора.

The given article is devoted to the problem of discursive analysis of the works of the Karakalpak poet I.Yusupov in translation into English and some approaches of transferring a sense of titles' taking into account the author's intention.

**T.JUMAMURATOV TÍN POEZIYASINDA WATAN ANA TOPÍRAQ
TEMASINÍN SÚWRETLENIWI**

F.Otarbaeva – talaba

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch so'zlar: poeziya, mavzu, lirika, g'oya, adabiy aloqalar.

Ключевые слова: поэзия, тема, лирика, идея, литературные взаимосвязи.

Key words: poetry, theme, lyrics, idea, literary interrelations.

T.Jumamuratov házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatınıń hár tárepleme rawajlanıwına óziniń lirikalıq, satiralıq qosıqları, osherk hám gúrrinleri, pyessa hám poemaları menen salmaqılı úles qosqan úlken talant iyesi. Ol xalqımız arasında lirika hám satirik shayır sıpatında urıstan keyingi jılları belgili boldı. Shayırdıń dáslepki lirikalıq qosıqları 1956-jılı “Júrek muhabbatı” degen qosıqlar toplamında basılıp shıqsa, onnan beri de shayırdıń “Doslıq”, “Zamanlaslarım”, “Dáwrán juldızları”, “Tańlamalı shıǵarmaları”, “Tolqında”, “Káramatlı tulǵa”, “Tańlamalı shıǵarmaların I, II Tomı”, “Túrli ótkeller”, “Doslıq haqqında qosıqlar”, tuwılǵan kúniń 90-jıllıǵına baǵıshlap shıǵarılǵan “Ómirimniń ózi filosofiya” poeziyalıq toplamları menen “Mákarya sulıw” qosıq penen jazılǵan romanı basılıp shıqtı.

Shayır shıǵarmaları tuwısqan rus, ózbek, qazaq, tatar, bashqurt, avar, qumıq tillerinde járiyalandı. Misalı, rus tilinde “Makariya sulıw” romanı Tashkentte, Nókiste 1975-78-jılları baspadan shıǵarıldı.

Ol oris hám jáhán klassikalıq ádebiyatınıń wákılleriniń tuwısqan xalıqlar ádebiyatlar wákılleriniń bir qatar shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdardı. Shıǵıs klassikalıq ádebiyatınıń belgili wákili Omar Hayyamnıń rubayları parsı tilinen qaraqalpaq tiline tolıǵı menen awdardı.

T.Jumamuratov xalqımız arasında qosıqların yadın suwırıp salıp aytatıǵın, kerek jerinde yadın qosıq shıǵara alatıǵın talantlı tókpe shayır boldı. Onı xalqımızǵa jaqınnan tanıtqan ruwxıy baylıqlardıń biri folklorlıq dástúrlér. Shayır jaslayınan xalıq danalıǵın tıńlawǵa hám oqıwǵa janı qumar, zeyinli hám qatıqulaq bolıw menen birge ana tili menen ádebiyatınıń bay gázıynesinen, shıǵıs hám batıs mádeniyatı durdanalarınan sheber paydalanadı.

Qaraqalpaq ádebiyatın rawajlandırıwdaǵı usınday xızmetleri ushın onı hókımetimiz “Xalıqlar doslıǵı” hám “Húrmet belgisi” ordenleri menen sonday-aq bir neshe medallar menen sıylıqladı.

Usı tiykarda onıń “Qaraqalpaq bolǵalı”, “Qaraqalpaq at qaldı” hámde óziniń tuwılıp ósken Moynaq rayonınan baslap qaraqalpaq xalqınıń barlıq rayonlarına arnap “Nókisim”, “Moynaqta”, “Ámiwdarya”, “Ellikqala”, “Taxtakópir”, “Shomanay”, “Shimbaydıń”, “Aralım” siyaqlı qosıqlardı jazadı.

Bulardıń bárshesinde tuwılǵan jerge, watanga bolǵan mehir-muhabbatın jırlaydı.

Onıń “Qaraqalpaq at qaldı” qosıǵında:

Jawǵa qamın berdi, tórin bermedi,
Gelle ketpey qarıs jerin bermedi,
Oylap tursam, ata-baba gáripler,
Ómir ushın ne músiybet kórmedi! [1:49]

-dep jırlap ótkendegi ata-babalarımızdıń qanday qıyn dáwirlerdi, jawgershiliklerdi bastan keshirsede milliy miyrasları menen mádeniyatın, el-xalqın hám tuwǵan jerin kózdiń qarashıǵında saqlap qalǵanlıǵı maqtanısh sezimleri menen jırlanadı.

Shayır poeziyasında xalqımızdıń kúndelikli ómirin, miynet adamlarınıń erisip atırǵan tabısların, tınıshlıq, paraxatshılıq, doslıq temalarına qosa, xalıqlar doslıǵın, adamlardıń bir-birine bolǵan doslıq qatnasların, is-háreketlerindegi qolaysız illetlerdi satıra otı menen áshkaralaw anıq kózge taslanadı.

T.Jumamuratovtıń dóretiwsılıǵında arnaw, táriyip qosıqları kóp. Onıń dóretpesine qarasaq, qaraqalpaq úlkesinde shayırdıń izi túspegen, kewline oy salmaqan jerdiń ózi joq siyaqlı.

Úlki sóz zergeri A. Dabilovtıń sózi menen aytqanda “Haqıyqiy shayır dep Tilewbergendi aytıwǵa boladı”.

Onıń shıǵarmalarınń úlken bólegin onıń tórtlikleri quraydı. Tórt qatarlı, belgili bir filosofiyalıq mazmunǵa qurılǵan, hár qanday waqıyaların rawajlanıwını aqırǵı nátiyjesin kórsetiwge aylanǵan. Shayırdıń tórtlikleri zaman hám adamlar haqqındaǵı,

keleshek áwladlar haqqındaǵı oyları, turjımlı sózler, shıǵarǵan húkimleri, ómirden alǵan tájiriwbeleri bolıp tabıladı.

Shayırdıń dóretiwsılılıq jolında burılıs jasaǵan bir qosıq bar, bul “Moynaqta” shıǵarması. Egerde Abbaz shayır óziniń bir shıǵarmasında “Otız bestı jetpiske aldırǵan” dep miynet adamın táriyiplegen bolsa, T. Jumamuratov jıǵırmaǵa tolıqan miynet adamın obrazın dóretdi. Ol qosıqtıń mazmunında hám intonaciyasında kórinedi. Moynaqta tuwılıp, shayırdıń balalıq jılları sol jerde ótedi.

Tuwıldım da, jastan sonda kóp boldım,
Shadı ósip, qurǵın boldım, toq boldım.
Yadın shıqpas shomılǵanım, júzgenim,
Aydında móldir suwlı kók kóldiń.

-Qay jaqta

-Aqqum Maypoz, Tentek arna, Moynaqta. [2:69]

Usılayınsha óziniń tuwılıp ósken Moynaq rayonu haqqında aytıp, ondaǵı sulıw tábiyattı, biyǵam balalıǵı ótken jerlerin maqtanısh sezimleri menen jırlaydı. Ondaǵı hár bir nársege itibar qaratıp tuwılǵan jerdiń ullılıǵın ish-ishinen sezedi.

Jáne de “Qaraqalpaq bolǵalı” qosıǵında bolsa watannan shıǵıp qayda baramız? .

Bul jerler ata-babalarımızdan qalǵan teberik jer, ullı miyras ekenligi, kelip shıǵıw táriyxı haqqında keltirip ótedi.:

“Qaraqalpaq bolǵalı

Qaraqalpaq at qaldı,

Ne kórmegen qaraqen”-

Degen maqal bar eken. [3:72]

T.Jumamuratov xalıqlar doslıǵı temasına da ayrıqsha itibar berdi. Onıń “Qırǵız dostıma”, “Qazaq jigitine” qosıqları bar. Bul qosıqlarında xalıqlardıń buzılmas doslıǵı turmıshlıq faktleri poetikalıq pikirlewge salıw arqalı súwretlenedi.

Solay etip, T.Jumamuratov 50-jıllarǵa kelip, dóretiwsılılıq ideya-tematikalıq, janrlıq, kórkemlik jaqtan da ádewir dárejede óskenligi bayqaladı. Misalı, shayır poeziyasında shıǵıs hám klasikalıq poeziyada keń qollanılǵan muxalles (“Jarasar”), tórtlikler, gázzel (“Nawayı haqqında”), termeler (“Adamzat”, “Quwanış penen uwayım”, “Qostarlar”, “Bolur tawdıń basında”), tolǵaw (“Jırawlar tolǵawı”, “Sır tolǵawı”) tuwısqan xalıqlar ádebiyatında keń qollanılǵan úsh qatarlı (“Nókis”), segiz qatarlı (“Jańa jıldı”) qosıqları, ballada janrında (“Shimbaylı qız” “Otırpa”), táriyip, arnaw qosıqları jáne de qosıq penen jazılǵan feleton (“Kórgen isti ettik bayan”), aytıs (shayırdıń qazaq aqını Úmbetali Quralaev penen aytısı, dayısı Palman menen muǵallım jigit Kárimbay Musaev penen aytısı), jáne de xalıq satıraları shayır dóretpeleriniń tematikalıq hám janrlıq formaları menen bayıǵanlıǵınan derek beredi. “Qızlar házili”, “Tiklengen tuw” piesaları teatr saxnalarında qoyılǵan. Ol qaraqalpaq ádebiyatında yumor-satiralıq qosıqtıń rawajlanıwına úles qosqan shayırlardıń biri.

Shayır “Tolqında” toplamı ushın Qaraqalpaqstanıń Berdaq atındaǵı Mámleketlik sıylıǵınıń laureatu boldı.

Jáne de onıń “Qarataw” qosıǵında neshe mın jıllıq miyrasqa iye, ullı tulǵalarımızdı kórgen kóp ásirlik baylıqqa iye bolǵan qarataw tawı haqqında jırlaydı.

Bir mın jıldı tolar bir jasıń,

Tariyx-sırǵa tolı hár tasıń.

Babardıń kórdiń diydarın,

Beruniy de senıń sırlasın.

Qaratawım yoshtı qozǵaysań,

Sáwkeleli sulıw qızdaysań. [4:40]

Avtordıń kózqarasında, jazıwshı yaki shayır demek-talantqa bólgengen insan. Onıń hesh nársesi bolmaǵanda da, talantlı bolıwı tiyis. Al, shıǵarma qaharmanı –jazıwshınıń “hámme nársesi